

Yaşar QASIMBƏYLİ

Filologiya üzrə elmlər doktoru

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

yashargasimov@mail.ru

MİLLİ VƏ ESTETİK YADDAŞIN HARMONİYASI (Hüseyn Kürdoğlunun poeziyası barəsində düşüncələr)

Açar sözlər: yeni poetik dövr, milli və estetik yaddaş, H.Kürdoğlu, ənənəvi və klassik poetik janrlar, altmışıncılar

Key words: new poetic period, national and aesthetic memory, H.Kurdoglu, traditional and classical poetic genres, sixtieths

Ключевые слова: новый период поэзии, национальная и эстетическая память, Г.Курдоглу, традиционные и классические поэтические жанры, шестидесятники

I

XX əsrin ikinci yarısında milli şeirimizin mənəvi-estetik axtarırlarının keyfiyyətə köklü dəyişməsində və yenilənməsində Hüseyn Kürdoğlunun özünəməxsus xidmətləri mövcuddur. Azərbaycan poeziyasının şəkllən və bədii cəhətdən dəyişməsi, zənginləşməsi və yeni bədii ifadə imkanları qazanmasında Hüseyn Kürdoğlu yaradıcılığı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Elə ilk qələm təcrübələri ilə oxucuların və ədəbi ictimaiyyətin etimadını qazanan Hüseyn Kürdoğlu 60-cı illərin əvvəllərində yazdığı “Azəri” şeiri ilə böyük ad-san qazandı. Bu şeir öz siqlətinə və mənəvi-estetik dəyərinə görə 60-70-ci illərdə bu mövzuda yaranmış və kifayət qədər şan-şöhrət qazanmış əsərlərlə müqayisə edilə bilər. O zamanlar çox gənc olan şairin “Azəri” şeiri, xüsusən, Bəxtiyar Vahabzadənin, Nəbi Xəzrinin, Hüseyn Arifin, Qabilin, Əli Kərimin, Xəlil Rza Ulutürkün, Məmməd Arazın, Nəriman Həsənzadənin bu mövzudakı şeirləri ilə eyni səviyyədə duran əsərlərdən biridir. Hüseyn Kürdoğlu bu gözəl şeirində özünün və yaşadlarının yeni mənəvi-estetik konsepsiyasını, vətənə münasibətini və vətəndaşlıq görüşlərini son dərəcə emosional tərzdə, təkrarsız bir üslubda və ilhamla ifadə etmişdi. Öz əsərlərində milli-estetik yaddaşı və yaşantıları ya-

şatmağa, əks etdirməyə üstünlük verən gənc şair sanki özünün baş poetik kredosunu və gələcək yaradıcılıq yolunu bu şeirdə ifadə etməyə, ümumiləşdirməyə can atmışdı. Həqiqətən, "Azəri" şeiəri yeni poetik yolun və epoxanın yol xəritəsi səviyyəsinə yüksəlmiş bədii-tarixi sənədlərindən biri kimi əbədiyyətə vəsiqə alıb.

Ümumən, başlanğıc tarixi 50-ci illərin ikinci yarısına təsadüf edən milli şeirimizdə oyanış və yenilənmə prosesi, əsasən, üç istiqamətdə təzahür edirdi: 1. 20-50-ci illərdə doğulub formalaşmış yeni sovet estetik təcrübəsinin ciddi və israrlı surətdə inkarı; 2. Həmin dövrlərdə gənc sovet şairləri tərəfindən inkar edilmiş, mövcud ideoloji-siyasi rejimin təzyiqi, təsiri ilə bədii praktikadan sıxışdırıb çıxardılmış, əslində yeni poetik sistem tərəfindən inkar və imtina edilmiş milli, klassik və şifahi şeir mədəniyyətinin yenidən bədii prosesə qaytarılması və təsdiqi; 3. Sovet cəmiyyətində 50-ci illərin sonu və 60-cı illərin əvvəllərindən etibarən dərinləşməyə və geniş vüsət almağa başlayan qlobal miqyaslı təzələnmənin və milli-mənəvi özünəqayıdışın realist inikası və ifadəsi.

Hüseyn Kürdoğlu yaradıcılığı öz parametrləri və bədii-estetik məzmunu ilə daha çox ikinci təmayülə uyğun gələn, onun tələb və kriteriyalarına cavab verən orijinal poetik hadisələrdən biri idi. Çünki ilk şeirlərini hələ 50-ci illərin ortalarında çap etdirən, ilk kitabı isə 60-cı illərin əvvəllərində işıq üzü görən H.Kürdoğlu şeiriyətini səciyyələndirən əsas xüsusiyyətlər məhz yazılı ədəbiyyatımızın minillik ənənələrinə, klassik poetikamızın vəzn və bədii biçimlərinə, eyni zamanda şifahi və aşiq şeirinin dərinliklərinə və incəliklərinə bələd olması, bütünlükdə Azərbaycanın şeir mədəniyyətini öz yaradıcılığında bütün gözəllikləri və meyarları ilə birlikdə, küll halında cəsarətlə nümayiş etdirməsi idi.

Görkəmli şairin bədii təfəkkürümüzün inkişafındakı xidmətləri ədəbiyyatşünaslığımızda, həm də ustad sənətkarlar tərəfindən yetərinə dəyərləndirilib. Bəxtiyar Vahabzadə, Qasım Qasımsadə, Məmməd Aslan, Məmməd Araz, Xəlil Rza Ulutürk, Nəriman Həsənzadə, İlyas Tapdıq, Adil Cəmil və başqa görkəmli sənətkarlar H.Kürdoğlu yaradıcılığına həsr etdikləri məqalələrində onun ədəbiyyatımızdakı mövqeyini yüksək qiymətləndirmişlər. Amma şair yaradıcılığını küll halında və hərtərəfli araşdıran fundamental bir kitaba həmişə ehtiyac duyulurdu. Professor Q.Paşayevin "Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası" monoqrafiyası məhz belə bir mənəvi-estetik ehtiyacdən doğulmuş mühüm elmi əsərdir.

II

Ötən əsrin 50-ci illərinin ikinci yarısı və 60-cı illərdən etibarən poeziyamızda böyük bir şairlər nəslini yarandı. Yeni estetik dünyagörüşünə

malik bu gənc qələm sahibləri özlərinin bədii "kəşf"ləri və yeni poetik obrazları ilə milli şeir sənətimizi xeyli dərəcədə zənginləşdirdilər. Hüseyn Kürdoğlu məhz bu poetik nəslin istedadlı və parlaq üsluba malik nümayəndələrindən biri kimi milli bədii yaddaşımıza həkk olunmuşdur.

"Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası" kitabına ön söz yazmış görkəmli ədəbiyyatşünas alim, akademik İsa Həbibbəyli tədqiqatın orijinal üslubda yazılmasını və özünəməxsus struktura malik olmasını ayrıca vurğulayaraq aşağıdakıları qeyd edir: "Professor Qəzənfər Paşayevin "Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası" monoqrafiyasının strukturu da yeni və orijinaldır. O, ədəbiyyatşünaslıq elmində ənənə şəklini almış "Şairin lirikasının janrı (yaxud sənətkarlıq) xüsusiyyətləri" məlum modelindən imtina edərək, Hüseyn Kürdoğlunun şeir yaradıcılığının daxili imkanlarına əsaslanmaqla onun lirikasında aparıcılıq təşkil edən hər janrı ayrıca bölmədə təhlil edib dəyərləndirmişdir" [1, s.11].

Həqiqətən, Hüseyn Kürdoğlunun "Mühiti, həyatı və yaradıcılığının ilk illəri" və "Şairin poetik dünyası" adlanan bölmələrdən başqa, yerdə qalan bütün bölmələr konkret janrların sənətkar yaradıcılığında mövqeyinə və inikasına həsr olunub. Monoqrafiyada şairin həyat və yaradıcılığı ardıcılıqla nəzərdən keçirilib. Q.Paşayevin tədqiqat üsulu özünün səmərəliliyinə və poetik özünəməxsusluğunun araşdırılmasına yönləndirildiyinə görə diqqəti cəlb edir. Monoqrafiyanın böyük şairin "Mühiti, həyatı və yaradıcılığının ilk illəri" hissəsində müəllif şair bioqrafiyasının formalaşma mərhələlərini həm bədii yaradıcılıq, həm də həyat və tərcümeyi-hal faktları əsasında müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirir. Burada müəllifin misal gətirdiyi fakt və təfərrüatlar isə gələcək şairin böyük müasirləri Bəxtiyar Vahabzadə, Qasım Qasımsadə, Tofiq Hacıyev, Yaşar Qarayev, Şamil Salmanov, Bəkir Nəbiyev, Famil Mehdi və başqalarının xatirə və məqalələri, həyatı təəssürat və yaşantılarına əsaslanaraq vurğulanır. Müəllif şair yaradıcılığının, həyat yolunun dərinəndən araşdırılmasından sonra tam səmimiyyətlə və qətiyyətlə bu fikrə gəlir: "Xalq qarşısında, ədəbiyyatımız qarşısında böyük xidmətləri olan bu görkəmli insanlardan Yaşar Qarayev, Tofiq Hacıyev, Ayaz Vəfəli və ən çox da Hüseyn Kürdoğlunun yaradıcılığına əsərlər həsr etmişəm. Bu kitabım isə Hüseyn Kürdoğlu şəxsiyyətinə və yaradıcılığına məhəbbətin bəhrəsidir".

Çağdaş ədəbiyyatşünaslığımızda ciddi rezonans doğuran "Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası" kitabındakı aşağıdakı səmimi etiraf və ürək sözlərini də mən yüksək qiymətləndirirəm. Prof. Q.Paşayev yazır: "Tam səmimiyyət və məsuliyyətlə deyirəm ki, Hüseyn Kürdoğlunun əsərlərini diqqətlə nəzərdən keçirəndə gördüm ki, hər şeiri ilk misrasından son misrasına qədər sənət nümunəsidir". Müəllifin bu dəyərləndirməsinə yaqin ki,

təkcə mən yox, eyni zamanda, onlarla, yüzlərlə poeziya sevrələr və mütəxəssislər də qoşulmağa hazırdır.

“Şairin poetik dünyası” bölməsi həcmnin böyüklüyünə və monumentallığına görə seçilir. Tədqiqatın bu hissəsində təcübəli alim Hüseyn Kürdoğlunun ana təbiətə və vətəninə, öz mühitinə və müasirlərinə münasibətini işıqlandırmaya çalışır. Kitabda haqlı olaraq H.Kürdoğlunun Azərbaycanla bağlılığını və onun şeirlərinin vətənpərvərlik cövhərini açmaq üçün akademik T.Hacıyevin aşağıdakı fikirləri misal gətirilir: “Üç-beş əsr sonra Hüseynin şeirlərindən Azərbaycan etnoqrafiyasının XX əsrini öyrənəcəklər”. Bu fikrin təsdiqi kimi şairin şeirlərindən Azərbaycan təbiətinin və həyatının parlaq əksi olan bir-birindən gözəl şeir nümunələri təhlilə cəlb edilir. “Anam xalça toxuyur”, “Yaz rəngi”, “Cəbrayıl çınarı”, “Qaraqoyunluda”, “Kəlbəcər muzeyi”, “Kəpəz bənövşəsi”, “Laçın bənövşəsi”, “Bərdə bənövşələri” və s. şeirləri şairin vətənpərvərliyinin dərəcəsinə nümayiş etdirir. Ustad şair yaradıcılığının vətənpərvər mahiyyətini və sözün əsl mənasında ümummilli miqyasını müəllif aşağıdakı mülahizələrində sərrast səciyyələndirir: “Çəkinmədən deyə bilərik ki, Kürdoğlu xalq dili ilə ədəbi dilin qovşağında poeziyada, sözdən heyratəmiz bir abidə ucaltmışdır. Buradan vətənimizin hər guşəsi – şəhərləri, kəndləri, dağları, ormanları, çayları, şələləri, çəmənləri, bulaqları, yurdsever insanları, qürur mənbəyi olan görkəmli şəxsiyyətləri ap-aydın görünür. Ümumiyyətlə, Kürdoğlu yaradıcılığında dünyanın on bir iqlim zonasından doqquzunu cəm edən vətənimizin füsunkar gözəllikləri incə bədii boyalarla vəsf edilmişdir”.

Professor Q.Paşayev H.Kürdoğlunun bədii aləmini məharətlə və özünəməxsus bir peşəkarlıqla təhlil edir. Məsələn, böyük şairin yaradıcılığında mühüm yer tutan cəmi bir neçə şeirdən ətraflı bəhs etməklə, onun bədii və obrazlar aləmi haqqında dolğun təsəvvür yaratmağa müvəffəq olur. Təcübəli ədəbiyyatşünas alimin bu fikirlərini sizin də diqqətinizə çatdırmaq istəyirik. O yazır: “...Hüseyn Kürdoğlunun hər birində bir dünya fikir olan, kiçikhəcmli, dərinmənalı ikicə şeiri – “Həyat ağacı” və “Gəlib-getmişəm” kifayətdir ki, ədəbiyyat tarixinə düşsün. Şairin gücü, qüdrəti, əzəməti, möcüzəsi, həyata baxışı, zaman-insan probleminə münasibəti bu poetik nümunələrdə özünü bariz şəkildə göstərir. XX yüzil poeziyamızda özünəməxsus mövqeyi olan bu əzəmətli şeiri gəlin, yenidən və birlikdə oxuyaq:

*Barlıdır, ucadır həyat ağacı,
Bəhəri həm şirin, həm də ki, acı.
Dırmanıb çıxırıq, ucalırıq biz,
Başına çatmamış qocalırıq biz.*

*Ordan xəyal kimi düşürük bir-bir,
Ağacın dibində ölüm müntəzir.
Göydə tutur bizi, gömür torpağa,
Təzə gələnlərsə çıxır budağa.
Bu cür ülfətdədir ölümlə həyat,
Ağacın başına çıxan yox, heyhat!*

[2, s.7]

İnsan həyatının əvvəli və sonu, mənası və məzmunu heyratəmiz bir məharətlə ümumiləşdirilib. Klassik və çağdaş şeirimizdə bu dərəcədə dərinliyə və geniş ehtiva miqyaslarına malik barmaqda sayıla bilən poetik nümunələr mövcuddur. Bu şeirdə klassik və aşiq şeirimizin insan və dünya fəlsəfəsi, Nizami və Nəsiminin, Füzuli və Vaqifin, M.Ə.Sabirin və M.Hadinin misilsiz humanist fəlsəfi kədəri, Hüseyn Cavidin insanlıq və dünya haqqında tragik iztirabları, Səməd Vurğunun məşhur “Dünya” və Məmməd Arazın “Dünya sənin, dünya mənim, dünya heç kimin” poetik düşüncələrinin gücü, enerjisi başqa bir estetik keyfiyyətdə və görüntüdə yüksək səviyyədə öz əksini tapıb.

Akademik İsa Həbibbəylinin “Həyat ağacı” şeiri haqqında fikirləri yuxarıdakı mülahizələri daha da qüvvələndirir: “Hüseyn Kürdoğlu və onun təmsil etdiyi ədəbi nəsil isə vəzni dəyişməyərək şeiri insanın həyatı və mənəviyyətinə yaxınlaşdırmaq vəzifəsini həyata keçirirdilər. Bu ədəbi nəslin şeirində tərənnümdən gələn romantik əlamətlər müəyyən səviyyədə davam etməklə bərabər, həyatın və insanın nəbzi döyünən duyğu və düşüncələr də öz əksini tapmışdır. Hüseyn Kürdoğlunun “Həyat ağacı” qismindən olan çoxsaylı şeirləri artıq poeziyada da gerçəkliyi müdriklik səviyyəsində tərənnümün oturduğunu göstərir. Bu məqamda Hüseyn Kürdoğlunun şair xəyalı cəmiyyətdəki ideoloji mühitdən deyil, folklorlardan, klassik ədəbi ənənələrdən və həyatın dərsələrindən ilham almışdır. Bu mənada Hüseyn Kürdoğlunun “Həyat ağacı” şeiri XX əsrin altmışıncı illərindən sonrakı poeziya ağacının real mənzərəsini dolğun şəkildə mənalandırır” [1, s.6-7].

III

“Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası” kitabında yaddaqalan və mühüm bölmələrdən biri “Dördlük tarixində era yaradan şair” adlanır. Sərlövhədən görüldüyü kimi, müəllif bu hissədə ustad şair dördlüklərinin yaranma tarixindən, formalaşmasından və özəl xüsusiyyətlərindən bəhs edir. Görkəmli ədəbiyyatşünasın bu məsələ ilə bağlı fikirləri diqqətəlayiqdir: “Bütün vücudumla hiss etdim ki, bu böyük şairin poeziya gülzarında

insan qəlbinə məlhəm olan, sevincinə, kədərinə həyan olan hər şey var. Dərk etdim ki, istedadlı şair sözün intəhasız imkanlarından istifadə edərək poeziyadan bir aləm yaratmışdır. Onun Azərbaycan ədəbiyyatında əhəmiyyətli yer tutan cinaslı və cinassız dördlükləri bir kitaba sığmaz". Professor Q.Paşayev şair dördlüklərini təhlil etməyə girişməzdən əvvəl öz həmkarlarının və yaxın müasirlərinin bu barədəki mühüm fikirlərini oxucularla bölüşür. Məsələn, müəllifin H.Kürdoğlu yaradıcılığını dərinəndən araşdırmış akademik Bəkir Nəbiyevdən gətirdiyi aşağıdakı mülahizələr ciddi əhəmiyyətə malikdir: "Çağdaş ədəbiyyatımızda qəzəl Ə.Vahidin, süjetli lirika Ə.Cəmilin, sonet A.Babayevin, səkkizliklər T.Bayramın, rübai Qabilin, mənzum təmsil H.Ziyanın, bayatı isə H.Kürdoğlunun adı və yaradıcılığı ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır" [3, s.21]. Həqiqətən də, 60-cı illərin poetik prosesində fəal iştirak edən H.Kürdoğlu şeiriyyəti bir çox cəhətlərinə görə, xüsusən, bədii forma və janr zənginliyinə görə öz müasirlərindən ciddi surətdə fərqlənirdi. Biz altmışıncıların yaradıcılığında estetik keyfiyyət və xüsusiyyətləri dəyərləndirərkən haqlı olaraq onları həm yenilikçi, həm də ənənəçi bir poetik nəsil kimi səciyyələndiririk. Əslində altmışıncıların ənənəçiliyinin nüvəsində və mahiyyətində də yenilməz bir yenilikçilik enerjisi mövcud idi. 20-30-40 və 50-ci illərin siyasi rejiminin kəskin təzyiqi və təsiri altında gerçəkləşmiş estetik axtarışları və proseslərində milli-poetik ənənənin, demək olar ki, bir çox və əsas komponentləri inkar olunmuş, bədii təcrübədən kənarlaşdırılmışdı. Milli poetik ənənəni dirçəltmək, klassik şifahi və yazılı şeirimizin təcrübəsinə qayıtmaq, bədii praktikada onun janr əlvanlığını və zənginliyini bərpa etməyin özü də bir yenilikçilik və novatorluq cəsarəti tələb edirdi. Bu mənada ustad Əliəğa Vahidlə yanaşı, gənc H.Kürdoğlunun da klassik poetikaya cəsarətlə üz tutması dövrün yeni və qabaqcıl ədəbi uğurlarından biri sayılmalıdır.

Hüseyn Kürdoğlunun dördlükləri və qəzəl janrı sahəsindəki xidmətləri 60-80-ci illər poeziyasının estetik mənzərəsini formalaşdıran bədii tendensiyalardan biridir. Q.Paşayev bu münasibətlə bağlı düşüncələrini davam etdirərək yazır ki, dördlüklər bir janr kimi H.Kürdoğlu yaradıcılığında sabitləşib. Şairin dördlüklərindəki təzə-tər orijinal bənzətmələr, yeni mətləb, poetik fikir tapıntıları xüsusi ilə diqqətəlayiqdir. H.Kürdoğlunun dördlükləri haqqında görkəmli şair və alim Qasım Qasımlı gözəl bir məqalə yazdığını müəllif ayrıca vurğulayır. Akademiyanın müxbir üzvü Yaşar Qarayevin şairin bu yöndəki intensiv və uğurlu axtarışları barəsindəki mühüm fikirləri bu gün də öz əhəmiyyətini qoruyub saxlamaqdadır: "H.Kürdoğlunun dördlükləri klassik rübai, bayatı, təcnis, qoşma və gəraylı zəminində yaransa da bugünkü şeir təcrübəmizin hadisəsi kimi müasir çalar kəsb edir" [4, s.14]. Həqiqətən, ustad şairin klassik poetikamızın az qala unudulmağa başlayan əsas janrlarını öz yaradıcılığında ye-

nidən dirçəltməsi və onlara müraciət etməsi, sadəcə olaraq, ənənəni yada salmaq, ədəbi keçmişimizə sadəcə bir ehtiram deyildi. Yeni poetik janrların bədii təfəkkürə qayıdışı ədəbi prosesdə bir canlanma, duyğusallıq yaratmaqla yanaşı, eyni zamanda, milli-ictimai şüurda da özünəməxsus bir hərəkət və rezonans doğurmaqda idi. Altmışıncıların sırf bədii-estetik axtarışlarının və eksperimentlərinin ictimai-fəlsəfi təfəkkürdə əks-səda yaratması həmin poetik prosesin xarakterini və mahiyyətini səciyyələndirən ən mühüm hadisələrdən biri kimi dəyərləndirməyə layiqdir.

"Dördlük" janrının şair yaradıcılığında mərkəzi mövqeyə malik olmasını hərtərəfli tədqiq edən və əsaslandırılan müəllif bir qayda olaraq, həm bədii mətnlərə, həm də görkəmli sənətkar haqqında yazılmış, söylənmiş mühüm fikir və qənaətlərə müraciət edir. Bu nöqteyi-nəzərdən yanaşdıqda, görürük ki, nəzərdən keçirdiyimiz tədqiqatdakı bütün fikirlər əsaslandırılıb. Məsələn, dördlüklərlə bağlı akademik T.Hacıyevin məşhur fikirlərini misal gətirən müəllif Kürdoğlunun dördlük tarixində era yaratmasını və bu janrdakı əsərlərinin ana dilli poeziyamızın ən saf, həm də milli nümunələri olduğunu dərinəndən təhlil edir. Bu münasibətlə kitabda ustad şair Məmməd Aslanın da gözəl fikirləri misal gətirilir: "Hüseyn Kürdoğlu ayrı heç nə yazmamış olsaydı belə, təkcə "Qaya çiçəkləri" silsiləsinə görə uzun bir dövrün ən qabil şairidir, dilimizin heyət ediləcək əzəməti böyüklükdə bilicisidir". Həqiqətən, təhlil prosesində tez-tez şairin əsərlərinə müraciət edən müəllif özü də H.Kürdoğlunun bədii təfəkkürümüz tarixindəki xidmətlərini vurğulayarkən şairin dilinin və ifadə tərzinin son dərəcə şirinliyini və gözəlliyini ayrıca qeyd edir. Oxuduğu gözəl şeirlərdən vəcdə gələn müəllif qeyri-ixtiyari olaraq, şairin cinas yaratmaq qabiliyyətinə, dilinin şirinliyinə heyran olmamaq mümkün deyil, deyə yazır və təbii olaraq, özünə belə bir sual ünvanlayır: Haradan qaynaqlanırdı şairin dilinin şirinliyi, zənginliyi, sözdən mum kimi istifadə etmək qabiliyyəti?! Müəllif də, biz də bu sualın cavabını şairin məşhur dördlüklərindən tapırıq: "Ömrümün beşiyi Əhmədli kəndi, Səndə şahə qalxdı könül kəməndi. Anamın bal kimi şirin dilində, Yarandı şeirim şəkəri, qəndi". Bəli, Hüseyn Kürdoğluya misilsiz poetik möcüzələr yaratmağa imkan verən bizim doğma anamızın dilidir, – Azərbaycan dilidir. Böyük şair məhz Azərbaycan dilinin incəliklərinə, sirlərinə və əgər belə demək mümkünsə, stixiyasına hamıdan yaxşı, dərinəndən bələd olduğuna görə möcüzələr yaratmağa qabil və qadir idi. Bu mülahizələrə və düşüncələrə böyük alman alimi Leybnisin məşhur kəlamı da qüvvət verir: "Mənə mükəmməl dil verin, sizə mükəmməl mədəniyyət verim". Bu qənaətdən çıxış edərək cəsarətlə söyləmək mümkündür ki, H.Kürdoğlu şeirlərinin gözəl və cazibədar dili, həssas şairin cilalanmış və yetkin poetik ifadə sənəti onun, ümumən, şeir mədəniyyətimiz qarşısındakı böyük xidmətlərindən biridir.

“Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası” kitabının ən mühüm məziyyətlərindən biri məhz bədii yaradıcılıq sirlərinin təhlil edilməsi ilə bağlı olub, şairin əsərlərindəki bu özəllikləri və keyfiyyətləri aşkar etməsidir. Monoqrafik tədqiqatdakı əsas fəsil və bölmələrin adı da tədqiqatçının daha çox bu yöndə düşündüyünü və mülahizə yürütdüyünü göstərməkdədir: “Dörtlük tarixində era yaradan şair”, “Zəmanəmizin bayatı ustası”, “Təcnislər”, “Şairin gəraylı dünyası”, “Təsniflər”, “Hüseyn Kürdoğlunun ağılları”, “Rübailər”, “Hüseyn Kürdoğlu poeziyası və unudulmaqda olan janrlar”, “Hüseyn Kürdoğlunun uşaq şeirləri” və s. Öncədən qeyd edim ki, monoqrafiya müəllifi şair haqqında uzun-uzadı və yorucu nəzəri mülahizələr söyləməyi sevmir. O öz fikrini aydın və sərrast üslubda ifadə etməyə, öz qənaətlərini konkret və parlaq misallarla əsaslandırmağa üstünlük verir. “Dörtlük tarixində era yaradan şair” bölümündə Azərbaycan şairi tarixində dörtlük janrının yerinə və mövqeyinə nəzər salan müəllif şair yaradıcılığından gözəl nümunələr seçib oxucuya təqdim etməklə öz fikirlərini əsaslandırır. Məncə, aşağıdakı bədii cəhətdən son dərəcə təsirli misraların oxuyanların həm şair haqqında təsəvvürləri dolğunlaşır, həm də kitab müəllifinin ifadə etdiyi nəzəri mülahizələrin sanbalına və səmimiyyətinə ürəkdən inanırlar: “Yaz yerə kilim də, xalı da çəkir, Lələnin bağına xalı da çəkir. Anam da rəssamdır, ilk bahar kimi Vətən gülzarını xalıda çəkir.” Müəllifin misal gətirdiyi başqa bir dörtlük isə, həqiqətən də, H.Kürdoğlu sənətinin mükəmməlliyini, onun vətən eşqinin sönməzliyini nümayiş etdirir: “Dön igid başına, dön ər başına, Anamın gəlini, dön ər başına. Qartallar qayanın, bülbüllər gülün, Şairlər Vətənin dönər başına”. H.Kürdoğlunun dörtlüklərini həvəslə, şövqlə, vəcdə gələrək təhlil və təsnif edən müəllif şairin bu şahədəki bədii tapıntı və kəşflərini məharətlə ümumiləşdirərək, bu yöndəki düşüncələrini məhz elə onun öz sözləri ilə yekunlaşdırır: “Çox da doluxmasın qəbir qazanlar, Məndən yol öyrənər yolun aزانlar. Qoca Kürdoğluya rəhmət oxuyar, Mın il bundan belə dörtlük yazanlar.”

IV

Q.Paşayev vurğulayır ki, bütün klassik növ və janrlar sənətkardan bir sıra mühüm keyfiyyətlər, bədii istedad və səviyyə tələb etdiyi kimi, təcnis və bayatı yaratmaq üçün də o cür təcrübə və səriştəyə malik olmaq lazımdır. Onların hər biri sənətkardan sözə həssas münasibət, az sözlə dərin mənalara ifadə etmək, zəngin söz ehtiyatına malik olmaq və sözləri seçərək cinas yarada bilmək qabiliyyəti tələb edir. H.Kürdoğlu yaradıcılığının böyük qismini heyratəmiz poetik gücü və zənginliyi ilə seçilən, lirik növün bədii cəhətdən kamil növü olan, ölməz sənət əsərləri səviyyəsinə

yüksələn bayatılara həsr etməklə, bir çox estetik məqsədləri, o cümlədən şifahi şeir sənətinin ən qədim növlərindən biri olan bayatının yeni dövrün fikrini ifadə etməkdə nə qədər münasib və uğurlu bədii forma olduğunu göstərməkdən ibarətdir. Müəllifin böyük rus alimi Mixail Baxtindən gətirdiyi aşağıdakı mülahizələr bədii epoxalar arasındakı mənəvi-estetik əlaqələri dərk etməyə təkan verir; hər zaman irəliyə doğru atılan hər bir əhəmiyyətli addım geriye qayıdıla müşayiət olunur. Yəni mənşənin yenilənməsinə gətirib çıxarır. Yalnız yaddaş irəliyə doğru gedə bilər, unutanlıq yox. Yaddaş kökə qayıdır və onu yeniləndirir. Zətən, H.Kürdoğlunun bu nəzəri mülahizələri sanki poetikləşdirən və onları bədii vəsətlə, obrazlı şəkildə gerçəkləşdirən aşağıdakı misraları da müəllif konsepsiyasının davamı kimi emosional səslənir: “Şeri yaraşıqdır insan oğluna, Rəsul hümmətinə, Quran oğluna. Kim deyir köhnədir qoşma, bayatı, Qoy desin, nə deyim nadan oğluna?”

“Şairin gəraylı dünyası” bölümündə də H.Kürdoğlu poeziyası klassik poetik ənənələrimiz müstəvisində müqayisəli şəkildə təhlilə cəlb edir. Həssas şairin bu janrdakı axtarıları və yenilikləri uğurlu misallarla əsaslandırılır. İstedadlı şairin gəraylılarında zəmanədən şikayət, lirik qəm, qüssə, kədər, insanın mürəkkəb və təzadlı psixoloji yaşantıları leytmotiv dərəcəsinə yüksəltdiyi vurğulanır. Eyni zamanda, klassik poetika məcrasında yaranan və cilalanan bu gəraylılarda çağdaş problemlər, qayğılar, faciə və fəlakətlər aparıcı xətti təşkil etdiyi də göstərilir. Yəni H.Kürdoğlunun gəraylıları bədii səviyyəsinə görə klassik gəraylılara dərəcəsinə olmaqla bərabər, həm də öz estetik məzmununa, hissi və duyğular tüğyanının mündəricəsinə görə yenidir, müasirdir, bu günün təbii arzu və ehtiyaclarından doğulub: “Nə söyləyim qaçqın elə, Bax gözümdən axan selə. O yurda dönməyim hələ Gümandır, güman, ay duman!”

Bu gəraylıyı oxuyan kəs şairin Azərbaycanın faciələrinə yanib-yaxıldığına, gecə-gündüz bu yaşantılarla yaşadığına əmin olur. Aşağıdakı gəraylıda isə tragik mübaliğə daha möhtəşəm və müəzzəmdir. Dərdin, ələmin, yandırıcı iztirabların istisi üzümüzü qarşır. Bu kədər yandırıcılıq dərəcəsinə dahi Füzulinin göylərə bülənd olan ah-nalələri ilə müqayisə etmək olar: “Fələklər yandı ahimdən, muradım şəmi yanmazmı?”. H.Kürdoğluda isə şairin dərd-qəmi torpağı yandırmağa qadirdir: “Basdırma, torpaq yanmasın, Oğlum, axıt çaya məni. Vətən dərdi sönməz olur, Aparsın dəryaya məni.” Şairin kədəri – bizim kədərimizdir. Bizim faciəmizdir. Burada mücərrəd və absurd pessimizmdən söhbət gedə bilməz. H.Kürdoğlu müasir Azərbaycanın – XX əsrin 90-cı illərində və XXI yüzilin əvvəllərindəki Cənubdan ayrı düşmüş, Qərbi Azərbaycanı itirmiş və nəhayət, Qarabağ torpaqları vəhşicəsinə əlindən alınmış Azərbaycanın dünyaya fəryad çəkən nəğməkarıdır: “Hanı gözəl Qarabağım, Dağıtdılar dağım-

dağım. Sinəmi göynədən dağım, Döndərdi bir yaya məni.” Və maraqlıdır ki, hər bir bölümün axırında müəllif özünəməxsus və yığcam, müdrikənə xülasələr də verir: “H.Kürdoğlunun gəraylı dünyası inci dolu ümmana bənzəyir. Sərraflar burada istədikləri qədər inci tapa bilirlər.”

Azərbaycanın poetik fikrinin inkişafında və zənginləşməsində H.Kürdoğlunun xidmətlərini ardıcılıqla və janrlar üzrə nəzərdən keçirən Q.Paşayevin monoqrafiyanın “Rübailər” adlanan bölümündəki fikir və müşahidələri də diqqətəlayiqdir. Ümumən, türkdilli və Şərq poeziyasında rübai janrının məşhurlaşmasında Azərbaycan şairlərinin də xidmətlərini xüsusi vurğulayan müəllif XII əsr Azərbaycan şairəsi Məhsəti Gəncəvinin yaradıcılığını xüsusi qeyd edir. H.Kürdoğlunun rübailərinin də geniş yer aldığı “Qaya çiçəkləri” kitabına ön söz yazmış ustad şair Qasım Qasımzadənin fikirlərini misal gətirir: “Şərq poeziyasında geniş yayılıb şöhrət tapmış rübai-dördlük forması zamanın min illik sınağından keçmiş şeir şekillərindən biridir. Bu forma öz təravətini, təsir gücünü ləyaqətlə qoruyub hifz etməkdədir. Xəyyam, Məhsəti poeziyası bu sahədə elə siqlətli, aydın və ölməz ənənə-irs qoymuşdur ki, hər kim rübaiyyat aləminə yaxınlaşmağa cürət etməmişdir. Çünki rübai şairdən dərin zəka, sözə son dərəcə qənaət, fikrə son dərəcə genişlik vermək bacarığı tələb edir; müdriklik, fəlsəfi ümumiləşdirmə qabiliyyəti, klassik və folklor ənənələrindən yaradıcılıqla istifadə mədəniyyəti tələb edir” [5, s.5]. Kitabda böyük şairin ən yaxşı və kamil rübailərini təhlilə cəlb edən müəllif şeirimizdə bu janrın mövqelərinin möhkəmlənməsində onun zəhmətini ayrıca qeyd edir. H.Kürdoğlu rübailərinin bədii cəhətdən mükəmməl, həm də ictimai-fəlsəfi fikir və müşahidələrlə, dərin insani, həyatı və müdrikənə düşüncələrlə zəngin olduğunu ayrı-ayrı poetik mətnləri misal gətirib araşdırmaqla əsaslandırır. Şairin rübailərini nəzərdən keçirərkən biz həqiqətən də H.Kürdoğlunun rübai poetikasına dərinləndən bələd olduğunu, bədii kamilliyinə və fəlsəfi dərinliyinə görə onun rübailərinin heç də klassik rübailərdən geri qalmadığına əminlik hasil edirik. H.Kürdoğlunun yuxarıda nəzərdən keçirdiyimiz dördlükləri, gəraylıları, qoşmaları, bayatıları necə cilalanmış üslubda yazılıbsa, onun rübailəri də yüksək sənətkarlıq nümunəsi olduğu heç bir şübhə oymatmır.

V

Hüseyn Kürdoğlu öz zəmanəsinin faciə və fəlakətlərini, misilsiz kədər və ələmlərini də rübai sərhədlərinə sığdırmağı bacarırdı. Şair öz elinin, yurdunun, xalqının başına gələn müsibətləri dörd misralıq rübai müstəvisində misilsiz bir məharətlə əks etdirməyə can atırdı. Müəllifin yüksək zövqlə seçib oxucuya və bizə təqdim etdiyi aşağıdakı rübailər də bizim

düşüncələrimizi təsdiq etməkdədir: “Sanki Qarabağdan əfsanə qaldı, Bir milyon didərgin, divanə qaldı. Yer üzü kar oldu, göy üzü də kor, Dünya dərdimizə biganə qaldı.” H.Kürdoğlunun bənzərsiz poetik istedadının qüdrəti sayəsində XX yüzilin ən dəhşətli müsibətlərindən biri – bir gecədə on minlik şəhərin qan içində boğulması, qocalı-cavanlı, uşaqlı-böyüklü, gəlin-qızlarımızın, körpələrimizin, ana və bacılarımızın öz qanına qəltan edilməsi – Xocalı adıyla tariximizə qanla yazılmış o qara gün də min yaşlı rübai yollarında və ahənglərində son dərəcə emosional səslənir: “Gözəl bir şəhərin söndü çırağı, Daşını daş üstə qoymadı yağı. Getməz sinəməzdən məhsərə kimi Xocalı yarası, Xocalı dağı.” H.Kürdoğlunun dahiyənə bir rübaisi haqqında da söz deməmək günahdır. Zira bu nəzərdən keçirəcəyimiz dörd misrada müəllif təkcə həyatın, insanın, dünyanın, dününün və bu günün deyil, ümumən, əbədiyyətin, əvvəlin və sonun mahiyyətini məharətlə bədiiləşdirib: “Hayana baxırsan günahsız qandır, Nalədir, ağıdır, qəmdir, hicrandır. Yaradan “ol” dedi, oldu bu dünya, İndi də “öl” deyir, axır zamandır.”

Həqiqətən də, zəhmətkeş və əzabkeş şairin tədqiqatçıları haqlı vurğulayırlar: Hüseyn Kürdoğlu poeziyasında Dədə Qorqud sözünün qüdrəti, Yunus Əmrə şeiriyyətinin ilahi cazibəsi, Nizaminin fəlsəfi dərinliyi, Xaqani üsyankarlığı, Nəsiminin şiddəti, Füzulinin incə lirizmi, Vaqif həyatsevərliyi və əbədiyyəti, Aşiq Ələsgərin xalq müdrikliyi ideal bir tərzdə birləşmiş, özünəməxsus şəkildə gerçəkləşmişdir.

Xalqımızın sevimli şairi Hüseyn Kürdoğlu XXI yüzildə də nəzəri-estetik fikrimizin mərkəzində olacağına şəkk-şübhə yoxdur. Çünki ötən əsrin 50-ci illərində ədəbiyyatımıza təşrif buyuran böyük sənətkar öz gəlişi ilə sənət aləmində mövcud olan bir çox qayda-qanunları dəyişməyə müvəffəq olmuşdu. Xüsusən, onun ilk əsərlərində qüvvətli şəkildə nəzərə çarpan bir sıra xüsusiyyətlər – dərin və bənzərsiz bir xalqlıq, milli mənəviyyətin və dünyagörüşünün emosional ifadəsi, klassik şeir və aşiq poeziyası ənənələrinin çağdaş bədii təcrübədə məharətlə tətbiqi, həm şəkllən, həm də poetik məzmun cəhətindən insan qəlbini ovsunlayan doğmalılıq, məhrəmlik və misilsiz bir millilik bu özünəməxsus şeiriyyətin mahiyyətini və estetik mündəricəsini təyin edirdi. Ötən yüzilin nəhəng ədəbiyyatşünaslarından biri, böyük rus alimi Mixail Baxtin bədii təfəkkürdəki bu tipli prosesləri ümumiləşdirərək yazırdı: “Həmişə irəliyə doğru atılan hər bir mühüm addım geriye qayıdıqla müşayiət olunur. Yəni başlanğıcın (mənsənin) yenilənməsinə gətirib çıxarır. Yalnız yaddaş irəliyə doğru gedə bilər, unutqanlıq yox. Yaddaş kökə qayıdır və onu yeniləndirir” [6, s.533].

Yuxarıda söylədiklərimiz Hüseyn Kürdoğlu şeiriyyətinin əbədiyaşarlığını müəyyənləşdirən və təmin edən bədii-estetik keyfiyyətlərin əsas hissəsidir. Ən mühümü isə, bu poeziya milli və estetik yaddaşın təkrarsız

vəhdətini, gözəl və orijinal harmoniyasını özündə nümayiş etdirən sənət örnəklərindən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Nəbibbəyli İ. Ədəbiyyatşünaslıqda faydalı örnək. Ön söz. Bax: Qəzənfər Paşayev. "Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası". Bakı, "Sabah", 2017.
2. Paşayev Q. "Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası". Bakı, "Sabah", 2017.
3. Nəbiyev B. Meydan kiçik olsa da... Ön söz. H.Kürdoğlu. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, II cild. Bakı, "Sabah", 2011.
4. Qarayev Y. Dördlülər. Ön söz. Bax: H.Kürdoğlu. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, II cild. Bakı, "Sabah", 2011.
5. Qasımlı Q. Mətanət və zəriflik. Ön söz. Bax: H.Kürdoğlu. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, II cild. Bakı, "Sabah", 2011.
6. Михаил Бахтин. Вопросы литературы и эстетики. Москва, Изд. "Худ. литературы", 1975.

Yashar Gasimbeyli

HARMONY OF NATIONAL AND AESTHETIC MEMORY

(Thoughts about Huseyn Kurdoglu's poetry)

Summary

In the article is dealt with the national and aesthetic evolution of Huseyn Kurdoglu, the most talented poet of the century. The poet created a strong tendency to the national moral and traditional poetic forms and a unique resonance in the literary process in his creativity. H.Kurdoglu's poetry that attracted attention during literary and aesthetic regeneration process of 50-60s was evaluated by literary community as a new poetic respiration. The poet's use of arsenal of classical poetics enriched the new period Azerbaijani poetry in terms of style. According to these features, H.Kurdoglu's poetry turned into one of the peculiar and singular poetic pages of the innovative epoch.

Яшар Гасымбейли

ГАРМОНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ И ЭСТЕТИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ

(размышления о поэзии Гусейна Кюрдюглу)

Резюме

В статье говорится о нравственной и эстетической эволюции одного из талантливейших поэтов прошлого века Гусейна Кюрдюглу. Начиная с первых произведений, в творчестве поэта отчётливо выразилось воспевание национальной нравственности и сильное стремление к традиционным формам поэзии, вызвавшие своеобразный резонанс в литературном процессе. Заметно выделяющаяся в процессе художественно-эстетического обновления в 50-60 годы поэзия Г.Кюрдюглу оценена литературной общественностью как совершенно новое свежее

дыхание в поэзии. Творчески успешное использование им арсенала классической стихотворной поэтики способствовало в частности обогащению стиливых средств азербайджанской поэзии нового периода. Именно в силу этих особенностей поэзия Г.Кюрдюглу является одной из самобытных и неповторимых поэтических страниц эпохи обновления.